

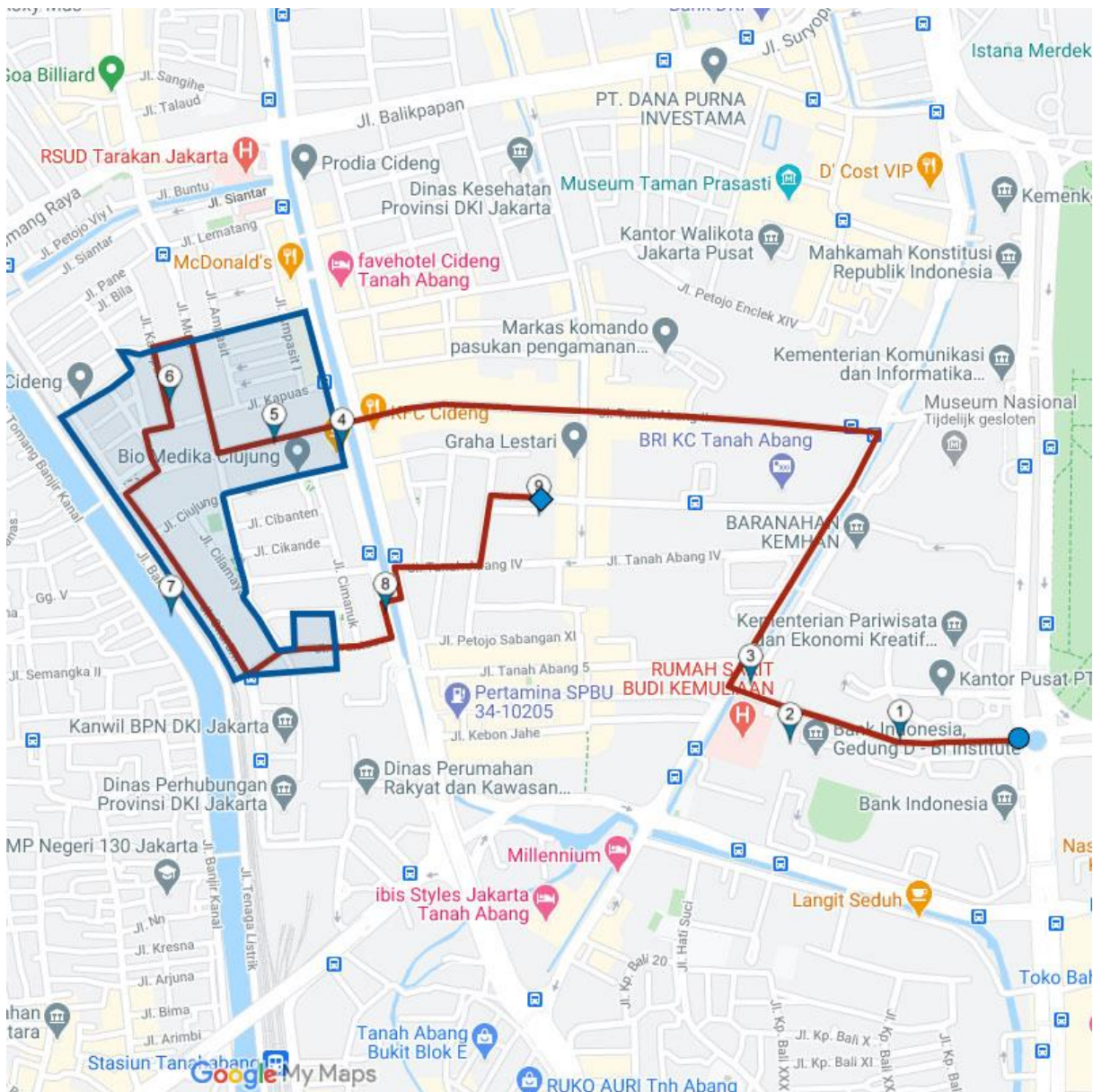
Jakarta 8 Tjideng

Afstand 4 km.

Een kleine zestig teksten bepalen de wandeling naar en door de wijk Cideng, de plaats van het bekende vrouwen- en kinderkamp in de Tweede Wereldoorlog. Deze keer zijn de auteurs Brouwers, Ferguson en Jansen de belangrijkste leveranciers van teksten. Helaas zijn veel van de in de teksten genoemde gebouwen verdwenen, het is dus weer een wandeling langs lieux de mémoire.

Route: Scottweg – Tanahabang – Laan Trivelli – Verlengde Laan Trivelli – Moesniweg – Tjitaroemweg – Tjidengweg – Westerpark.

De grens van het kamp is aangegeven met een blauwe lijn.

Begin van de wandeling JI Medan Merdeka Barat (Koningsplein West) hoek JI Budi Kemuliaan (Scottweg).

Rechts: op de hoek lag Hotel Andreas v/h Benvenuto aan Koningsplein West 21 en op Scottweg 2 woonde tandarts T. Gude.

Het instantiehuis was een verwaarloosd hotelletje op de hoek van het Koningsplein en de Scottweg. Ze troffen het bijzonder, zei de hotelbaas nadat hij de koppen geteld had, en liep voor het troepje uit het kale erf over. Door een gat in de tuinmuur kwamen ze bij een ander huis. Daar wees de man hun een kamer waar tien veldbedden met opgebonden groene kelamboes stonden: vijf tegen elke muur, met een onderlinge tussenruimte van telkens een halve meter. Een paar roestige

spijkers dienden om de kleren op te hangen. Van meubels geen spoor. De hotelbaas kon het ook niet helpen. [Van der Hoogte]

Volg de JI Budi Kemuliaan in westelijke richting.

Links: Komplek Bank Indonesia.

Rechts: zijstraat Budi Kemuliaan II (Gang Museum – voordien Spruitje Menteng).

Plattegrond 1

Robert Scott was in 1814 havenmeester van Semarang, ging in 1820 naar Batavia en bouwde daar de huizen in gang Scott en gang Batoe.

In 1820 vertrok Scott naar Batavia, waar hij de zogenaamde kampong Scott bouwde, aan weerskanten van Gang Scott en Gang Boentoe, tot aan de spruit Menteng; zijn eigen huis stond aan den noordoosthoek van Gang Scott. In 1827 is die gang doorgetrokken tot Tanahabang. De loop van het riviertje Menteng is te herkennen aan de bochten in de weg.

Rechts heeft Pension Irene gelegen.

Leo [Vroman] woonde in een pension aan de Scottweg, maar hoe moet men zich zo'n Indisch pension indenken? Op het midden van het grote 'erf' stond het hoofdgebouw, een woonhuis uit het begin van deze eeuw, met een achtergalerij, een binnengalerij, een voorgalerij en een paar grote kamers die op de galerijen uitkwamen. Een aantal daarvan was in gebruik als 'kantoor' en als woonruimte voor de beheerder of pachter. Om het hoofdgebouw heen, maar op hetzelfde erf, was in plaats van de vroegere 'bijgebouwen' een reeks kleine kamertjes neergezet met een open voorgalerijtje. Een zo'n kamertje bewoonde Leo. [Nieuwenhuys]
Als ik thuis kwam en tsch tsch tsch riep kwam hij aanhollen, van boom tot boom, glipte omlaag en sprong in mijn nek, urineerde in mijn hals en werd zo naar binnen gedragen om met mij te lunchen (nadat ik mijn pak had uitgetrokken). Dan deden wij samen een dutje, hoewel hij soms even wakker werd en een hoekje uit de grote Balinese tekening scheurde dat ik dan met pen en inkt moest herstellen. [Vroman]

Links: Rumah Sakit Budi Kemuliaan (Verloskundige kliniek Boedie-Kemoeliaan).

Plattegrond 2

'Ja,' zeg ik, 'ik heb hier achttien jaar gewoond. Ik ben als meisje van negen jaar gekomen, en gebleven tot na het Jappenkamp. Tijdens de internering is mijn dochter geboren, in de Indonesische kliniek Budi Kemuliaan, bestaat die nog?'

Ja, die bestaat nog.

Het gebouw is keurig wit gekalkt, het voorerf schoon en opgeruimd, er staan wat auto's en andere voertuigen, er stappen midden- en hoogzwangere vrouwen uit, er komt een trotse moeder met haar baby in de armen door de deur naar buiten. [Ferguson]

Terwijl ik op een avond het Weekblad voor Indië inkeek, stuitte ik op foto's bij een moordzaak die toen in Indië een cause célèbre was, de moord op Fientje de Feniks. Zij was een halfbloed prostituee en de vriendin van een halfbloed die Gramser Brinkman heette; op een dag werd haar verminkte lijk opgevist uit de kali Tanah Abang: het ruwe goed van een zak dreef er half omheen en haar voeten, die eruit staken, waren met een touw vastgebonden; haar borsten waren afgesneden. [Du Perron]

Ga rechtsaf: Jl Abdul Muis (Tanah Abang West).

Ruytenburg bezat eene uitstekend welingerichte woning op Tanabang. Hij buigt zich naar Henriëtte, om haar te berichten, dat hij thuis is – het rijtuig rolt krakend over paden van kiezelgruis in een keurig onderhouden tropischen tuin en staat eindelijk stil bij de voorgaanderij eener aanzienlijke, bataviasche heerenhuizinge. De jongen met den pajong springt ijlings tevoorschijn. Ruytenburgs gelaat plooit zich wat deftiger, schoon hij de nieuwe goevernante met voorkomende beleefdheid het rijtuig helpt uitstijgen. [Ten Brink]

Links: Jl Tanah Abang II (Laan Trivelli).

Links van de linker hoek van deze zijstraat.

Ik deed wat u ook gedaan zou hebben: de plaats van het oude huis opzoeken. Voor mij was dat Tanah Abang, even voorbij Laan Trivelli, die later toegang zou vormen tot het Japane vrouwenkamp Tjideng onzaliger nagedachtenis. Het huis stond er niet meer; de koningspalmen die de gezamenlijke oprijlaan van vijf aaneengrenzende huizen omzoomden, waren verdwenen; het was een rommelig buurtje geworden zoals alle oudere woonwijken. [Fabricius]

Rechts van de rechter hoek van de zijstraat.

De Overseas Broadcasting Service begon haar activiteiten in een kantoor op Kebon Sirih 24 te Djakarta. Na verloop van tijd werden binnen deze dienst twee afdelingen zichtbaar, een monitor- of luisterdienst die berichten van buitenlandse tenders opving en redigeerde en een programma-afdeling waar uitzendingen werden voorbereid. De laatste afdeling werd nog in 1942 geleidelijk overgeplaatst van Kebon Sirih 24 naar Tanah Abang West 24. [Jansen]

Ga linksaf de zijstraat in: Jl Tanah Abang II (Laan Trivelli).

Rechts: In het begin van de 20ste eeuw werd het hier gelegen schietterrein bebouwd en kwam hier het zogenaamde 'Artillerie Kamp'. Vóór de Jl Kesehatan stonden rechts onderofficiers-woningen.

Later verhuisde de familie naar Laan Trivelli, waar Linda's vader een onderofficierswoning toegewezen kreeg uit een reeks, die grensde aan tangsi 'houwitzer'. Wanneer pap naar zijn werk ging, hoefde hij nooit over straat te gaan, want in de hoge heg van daon luntas, die het erf omsloot, had hij bij de gudang een opening gemaakt. Daar kon hij in en uit gaan om naar zijn werk in de tangsi te gaan.

Schuin tegenover het huis op laan Trivelli stond een groot huis met een brede oprit. Linda herinnerde zich met wat een ontzag en nieuwsgierigheid de bewoners ervan werden besproken door haar familieleden. In dat grote huis woonde namelijk een 'tuan-besar'. Een sinjo, aan wie te zien was hoe dol hij op zijn moeder was. Het sprak bijzonder sterk tot hun verbeelding om te zien, met hoeveel tederheid en attenties hij zijn moeder omringde. "Dat was pas en zoon om trots op te zijn", zei Tjang. [Scholte]

Links en rechts: Jl Kesehatan (Laan Canne).

Bij deze zijstraat stond in de periode augustus '42 tot augustus '43 de eerste buitenpoort van het interneringskamp Tjideng.

In de loop der tijd is het kamp naar het westen toe verkleind. Bij de Japanse capitulatie stond de buitenpoort op de brug over de kali Cideng.

Uit de bedoelde mededeling bleek dat er twee beschermde wijken zouden komen: de Kramat-wijk en de Tjideng-wijk, en uit de overige artikelen van verordening no. 33 dat allen die niet tot de te isoleren groepen behoorden maar wel in die wijken woonachtig waren, vóór 1 oktober de wijken moesten verlaten, dat de verhuizingen in oktober dienden te geschieden en dat wie er nadien niet woonachtig was, een speciale vergunning nodig zou hebben om er binnen te gaan.

Het interneringskamp voor vrouwen en kinderen uit Batavia heeft bestaan van augustus 1942 – augustus 1945.

Eind augustus '43 werden de ca. vijf-en-twintighonderd vrouwen, kinderen en oudere mannen die zich in het Kramat-kamp bevonden, naar het Tjideng-kamp overgebracht (dat tegelijk tot de helft van zijn omvang werd teruggebracht en dus zeer aanzienlijk voller werd).

In de laatste periode woonden hier ook vrouwen en kinderen uit andere kampen op Java. In de laatste oorlogsmaanden zaten hier meer dan 10 000 vrouwen en kinderen in ongeveer 220 woonhuizen. Het werd in 1946 opvang- en doorgangskamp.

Ga de brug over de Kali Cideng (Tjidengkanaal) **over**. Op deze brug stond vanaf augustus '43 de buitenpoort van het kamp.

Met een blokje om komen we op de Tjidengweg langs het kanaal, die weg heet nog steeds zo, er zijn tussen de vroegere huizen nieuwe, goedverzorgde woningen bijgebouwd. Maar toch zie ik nog de bougainville in de voortuin van het huis waarin we ook een tijd gewoond hebben. Mirjam (voor haar tweede jaar al elf keer van adres veranderd) lag onder die heerlijke bougainville in haar box, en uit het huis naastaan rumoerden de jongetjes Joop en Philip van Tijn, jazeke, dezelfde die ook nu soms nog zo'n rumoer maken. [Ferguson]

Rechts: op de hoek; (plaats van de woning van de Japanse kampcommandant).

Tjideng had van april '43 tot april '44 een commandant die, aldus een ex-geïnterneerde in april '46, 'er altijd voor gezorgd heeft dat alle orders van Headquarters zo mild mogelijk werden doorgegeven. Berucht maakte zich vooral de Japanner die van april '44 af als commandant van Tjideng optrad: luitenant Kenitsji Sonei. Als commandant van het vrouwen- en kinderkamp Tjideng trad hij nog onbarmhartiger op. Strafappèls waren schering en inslag.

Links: op de hoek, Maxx Coffee (Plaats van het kantoor van de Japanse kampcommandant).

Plattegrond 4

In de zeer vroege ochtend werden we op een vrachtauto geladen; op een andere wagen stond de éne collo die we mochten meenemen. Dat was bij mij, zoals trouwens bij vele anderen, nog altijd een hutkoffer. Die viel van de truck af, en aangezien hij niet op slot was viel hij open, alle rommel over de straat. En wie raapte het stuk voor stuk op en stopte het allemaal weer terug in de koffer, zuchtend en hoofdschuddend? Sonei, de beruchte beul van Tjideng. Na de oorlog is hij als oorlogsmisdadiger opgehangen. [Ferguson]

Links: 2de pand (is ongeveer de plaats van het Poortgebouw en het Administratiekantoor).

Op 4 Mei 's morgens wikkeld mijn moeder, hardop huilend zoals ze hilde als ze werd geslagen, haar moeder in een rieten mat en tilde de slappe bundel op de strijkplank. Zij de strijkplank aan een touw achter zich aan trekkend, en mijn zus en ik ter weerszijden ervan het rijdende ding met beide handen overeind houdend, hebben we de grootmoeder voor het laatst door de straten gereden en haar afgeleverd bij het poortgebouw. [Brouwers]

Vervolg de JI Tanah Abang II (Verlengde Laan Trivelli).

Van dat Tjideng-kamp herinner ik mij vooral: de 'koempoelans' of appèls, die meerdere malen daags werden gehouden, op een plein in de schroeiende zon, en waarop iedereen die in het kamp verbleef diende aan te treden, hetzij zuigeling, hetzij oude van dagen, hetzij gezond, voor zover er nog iemand gezond was, hetzij op sterven na dood. Alle vrouwen en kinderen stonden in blokken aangetreden om door de Jap te worden geteld, en nóg eens te worden geteld, en nog eens te worden geteld, maar altijd was er wel iets waardoor het aantal gevangenen niet bleek te kloppen met de gegevens daaromtrent in de administratie van de kampleiding, zodat deze koempoelans vele uren in beslag konden nemen. [Brouwers]

Rechts 98, groot pand.

Plattegrond 5

Opeens was mijn moeder ook haar enige dochttertje kwijt: die kreeg dysenterie en werd vanwege het besmettingsgevaar van deze ziekte opgeborgen in wat werd genoemd 'het kampziekenhuis', waar het omtrent ieder die er werd binnengebracht zekerder was dat

zij er niet levend meer uit zou komen dan dat zij er zou genezen. (Mijn zus genas. Toen zij in 1945 acht jaar oud was, paste zij nog altijd in hetzelfde jurkje dat zij al droeg toen zij vier was.) [Brouwers]

Ga rechtsaf: JI Musi (Moesiweg).

De kinderen speelden de hele dag op straat. Wij hinkelden, rolschaatsten en knikkerden op het brede asfalt van Laan Trivelli. We maakten hutten in de bomen en speelden indiaantje met zelfgemaakte pijl-en-boog. Van de onderstellen van oude kinderwagens maakten we karretjes, waarmee we op de Moesiweg races of behendigheidswedstrijden hielden. Ruimte genoeg. [Lanzing]

Ga 2de straat linksaf: JI Batanghari (Batanghariweg) de noordgrens van het kamp.

Fietsend langs het Batanghariveld zag ik dat men pakjes over het gedek gooide en daarmee via heiho's ruidde. De hele ochtend was reeds, o.a. door de assistent-blokleidster, hiertegen gewaarschuwd. Ook daags tevoren was het al uitdrukkelijk verboden, echter zonder resultaat. [Anoniem]

Ga linksaf: JI Kampar (Kamparweg).

Plattegrond 6

Rechts: nr. 10 Voorbeeld volkswoningbouw.→

'Heel Batavia in rep en roer', schreef een Nederlandse vrouw na het verschijnen van verordening no. 33 in haar dagboek en dit sloeg niet alleen op allen die in de beschermde wijken hun intrek zouden moeten nemen maar ook op diegenen, 'meest kleine lieden met nòg minder geld', die zonder dat iets bepaald was ten aanzien van hun opvang, die wijken op stel en sprong moesten verlaten.

Ga rechtsaf: JI Kapuas.

Ga linksaf: JI Kuantan.

Ga op het eind rechtsaf: Taman Bawang.

Ga linksaf: JI Citarum (Tjitaroemweg).

Plattegrond 7

Toen wij er woonden zaten we elke middag in lichte stoeltjes op het grasveld aan de voorkant, en keken naar de dijk, en de lucht waar de zonsondergang zich even grandioos en rood-oranje voltrok als in de Nederlandse tijd. We dronken thee, lazen een goed boek, gaven elkaar Engelse conversatie-les; over de dijk rolden soms vele treinen van waaruit gele gezichten onder groene helmen nieuwsgierig naar ons keken.[...]

Maar wat volkomen veranderd was, dat was de overkant. Die is nu helemaal volgebouwd met een weliswaar schilderachtige, doch hoogst rommelig verzameling bilik-huizen. Er is, tussen de weg en de spoordijk, gewoon een grote kampong bijgekomen. En als je op de weg staat zie je helemaal niets meer, noch van de dijk, noch van de lucht. Ik krijg het benauwder dan in de Jappentijd! [Ferguson]

In een van die huizen, Tjitaroemweg 7, woonden wij met nog een tiental andere personen in de keuken, – wij bewoonden de aanrecht. Mijn moeder sliep op die aanrecht, en mijn grootmoeder, mijn zus en ik sliepen er in: mijn grootmoeder op de plank die het inwendige van de aanrecht in een boven- en een benedenhelft verdeelde, mijn zus en ik 'gelijkvloers', onder de slaappleats van mijn grootmoeder. [Brouwers]

Nr. 11

Nr. 16

We woonden er eerst met ons vijven, toen met ons elfven (dat kon eigenlijk niet), toen met ons vijftienen, in de tussentijd was Mirjam geboren, en aan het eind van de oorlog, toen wij al naar een ander kamp waren overgebracht, verbleven honderdvijftig vrouwen en kinderen in datzelfde huis. [Ferguson]

Ga linksaf: JI Brantas (Brantasweg).

Halverwege de JI Brantas liep de grens van het kamp naar het noorden.

Ga bij de Kali Cideng linksaf: JI Cideng Barat. (Tjidengweg West).

Plattegrond 8

[1945] Ik was het kamp nog niet binnen, of ik had al 'n dozijn dreumesen achter me aan, die bij den ingang uitkijk hielden naar sensaties. Twee pakten me dadelijk stevig bij de hand en wilden weten bij wie ik zijn moest. 'Ben jij 'n pappie?' vroeg een klein meisje me, trouwhartig naar me opkijkend met heel lichtblauwe oogen. En toen ik 'ja' knikte, wilden ze allemaal tegelijk weten "Wiens pappie ben jij dan?" [Fabricius]

Ga rechtsaf: de brug over de Kali Cideng over.

Ga linksaf: Jl Cideng Timur. (Tjidengweg Oost).

Ga rechtsaf: Jl Tanah Abang IV (Laan de Bruin Kops).

Ga bij de 3de zijstraat linksaf: Taman Tanah Abang III.

Ga rechtsaf: Plein met vooroorlogse woningen (Westerpark). Plattegrond 9

De verhuizing van de voor internering in aanmerking komende Europese vrouwen naar de speciale wijk in Batavia zal tussen 1 en 28 oktober a.s. plaatsvinden. Volgens het officiële programma zullen 4 vrouwen in een kamer worden ingedeeld. Inofficieel denken de Japanners aan 10 tot 15 personen in een kamer. Er is ook geen keuze met wie de vrouwen willen samenwonen. Zij krijgen eenvoudig een plaats toegewezen. Zij mogen vrijwel geen meubilair meenemen. Waar zouden ze het ook moeten neerzetten? Wat zij in hun huidige woningen moeten achterlaten, vervalt aan het keizerlijke Japanse lager. Officieel zullen de vrouwen 10% van de getaxeerde waarde uitbetaald krijgen, als vergoeding. Onder de Europese vrouwen van Batavia heerst begrijpelijke paniek. Allen proberen meubilair bij anderen onder te brengen. Het surplus is echter in zo'n korte tijd niet te verwerken. Velen willen ook nog zien uit Batavia weg te komen. [Bouwer]

Verantwoording van de afbeeldingen:

Laan Trivelli: detail Stadskaart van de Gemeente Batavia 1921

Deze wandeling is overgenomen van de website
www.IndischeLiteraireWandelingen.nl

Deze wandeling is samengesteld in samenwerking met
www.KantEnKlaarSuriname.com

